УДК 883 К “19” – 31

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ – АВТОР ПЕРШОГО УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ

Кравченко В.О., к. філол. н., доцент, Костюк О.В., студент

Запорізький державний університет

У статі осмислюється постать П.Куліша як автора першого українського роману, співставляються думки відомих літературознавців про внесок письменника в розбудову жанру. Вказано на новаторство проблематики твору.

Ключові слова: роман, історичний роман, основа твору, структура, художній домисел, ідея.

Кравченко В.О., Костюк О.В. ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛИШ – АВТОР ПЕРВОГО УКРАИНСКОГО ИСТОРИЧЕСКОГО РОМАНА / Запорожский государственный университет, Украина

В статье рассматриваются особенности творческой личности П.Кулиша, сопоставляются взгляды известных литературоведов на вклад писателя в развитие жанра. Акцентируется внимание на проблематике произведения как первого исторического романа, его новаторстве.

Ключевые слова: роман, исторический роман, система образов, структура, художественный вымысел, идея.

Kravtchenko V.O., Kostuk O.V. PANTELEYMON KULISH - AS AN AUTHOR OF THE FIRST UKRAINIAN NOVEL / Zaporizhzhya state university, Ukraine

In this article person of P. Kulish is analyzed as an author of the first Ukrainian novel “The Black Rada”. The researcher compares different thoughts of many famous scientists about the author’s achievement to the problems. It’s pointed to the innovation of this fiction’s problematic.

Key-words: novel, historic novel, base of fiction, structure, artistic invention, idea.

Творчість і вся діяльність Пантелеймона Куліша і за його життя, й після смерті сприймалася й оцінювалася неоднозначно. Насамперед у силу складності, суперечливості світогляду, частих змін поглядів на істотні сторони буття українського народу, його історичне минуле, шляхи до утвердження національної самобутності та державності України.

Цю рису Пантелеймона Куліша відзначив І.Франко: “Наділений великим талантом, але ще більше амбіцією, Куліш протягом свого довгого життя переходив найрізніші зміни, топтав найрізніші сліди, виступав у найрізніших ролях і полишив по собі багату літературну спадщину, в якій, обік цінного, було багато схибленого, багато суперечностей, а майже ніщо не викінчено так, як би можна було надіятися від його великого таланту” [1, 194].

Як справедливо стверджував О. Гончар [1, 3], Пантелеймон Куліш належить до найактивніших діячів українського суспільно-культурного руху 40-90-х років XIX ст. Він виявляв величезну творчу енергію, фанатичну одержимість у подвижницькій роботі над розбудовою української культури й літератури, утвердженням загальнолюдських гуманістичних цінностей.

Автор всіляко дбав про національну самобутність української літератури, він підносив її на рівень високих досягнень загальноєвропейського письменства.

У працях О.Гончара, А.Гуляка, І.Дзири, М.Жулинського, В.Неділька, Ю.Нямцу, В.Панченка всебічно проаналізовано письменницький талант Пантелеймона Куліша, визначено роль і місце його творчості в історії вітчизняної літератури. Творчість письменника має новаторський характер.

Акцент на вироблення ідеологічної програми для українського народу з метою розбудови державності був основним у літературній спадщині П.Куліша.

Найвизначнішим художнім твором письменника, що знаменував собою піднесення української прози на новий, вищий рівень, є “Чорна рада” – “історичний роман – хроніка в канонічному розумінні жанру і новаторський – у художньому” [3, 265].

Як стверджують автори літературознавчого словника-довідника, “роман історичний – побудований на історичному сюжеті, відтворює у художній формі якусь епоху, певний період історії”. У ньому “історична правда поєднується з правдою художньою, історичний факт – з художнім вимислом, справжні історичні особи – з особами вигаданими, вимисел уміщений в межі зображуваної епохи” [4, 608].

Появі “Чорної ради”, цієї енциклопедії національного буття, передувало глибинне дослідження козацьких літописів XVII - XVIII ст.

І. Дзира стверджує, що Кулішів роман ґрунтується на одній з найвидатніших історико-літературних пам'яток і водночас на найдостовірнішому історичному джерелі XVII ст. – "Літописі Самовидця", про що й сам признався в епілозі. Листування його з О.Бодянським, Я.Головацьким, О.Кістяківським, М.Костомаровим, російським істориком М.Погодіним, власником рукопису Самійла Величка, свідчить, що молодий дослідник розшукав списки літописів, переписував їх, популяризував опубліковані видання, зокрема й "Літопис Самовидця", дав йому назву, навіть допоміг виявити його автора, а ним, як згодом підтвердили дослідники, був генеральний підскарбій, стародубський священик Роман Ракушка-Романовський. (1622 – 1702 рр.).

1928 року найавторитетніший дослідник літопису Граб'янки М.Зеров аргументовано довів, що прототипом одного з головних героїв "Чорної ради" полковника Івана Шрама послужив козацький полковник Іван Попович, зображений Р. Ракушкою-Романовським.

Про те, що сюжет "Чорної ради" запозичено з "літопису Самовидця", у 20-30-х роках, коли вперше в Україні з'явилося вісім видань роману, не забували нагадати й літературознавці М.Драй-Хмара, С.Єфремов, Є.Кирилюк, В.Петров, М.Петровський та інші.

В епілозі до "Чорної ради" Пантелеймон Куліш зазначав, що він ставив перед собою мету, "которой до сих пор не смел задать себе ни один малороссиянин, именно – написать на родном языке исторический роман, во всей строгости форм, свойственных этого рода произведениям" [5, 178].

Як не погодитись із думкою О.Гончара про те, що у зверненні Пантелеймона Куліша до романної форми виявилась загальна тенденція тогочасного європейського письменства до панорамного зображення життя суспільства в усій його багатогранності, динаміці розвитку, до створення великих епічних художніх полотен. Жанрову і художню структуру "Чорної ради" Пантелеймон Куліш будує певною мірою за зразком популярних тоді в Україні і в Росії історичних романів творця цього жанру Вальтера Скотта. У Пантелеймона Куліша також за романтичними й реалістичними принципами зображуються конкретні історичні події і діячі, а в зв'язку з ними розвиваються "приватні" історії, пригоди з художньо вигаданими героями. На побудову "Чорної ради" мав вплив роман Є.Гребінки "Чайковський".

Але Пантелеймон Куліш створив свою, оригінальну структуру соціально-історичного роману, що забезпечувала конкретно-історичне зображення реальної дійсності на основі її наукового вивчення. Виступає автор не як історик-науковець, а як письменник, користується своїм правом на художній домисел і своє трактування подій відповідно до власних уявлень, світогляду, ідеологічних завдань твору. Він вказував на відмінність своїх творчих завдань від вальтерскоттівського і гоголівського способів зображення історичного минулого.

Вважаємо за необхідне зафіксувати ряд підходів Пантелеймона Куліша до зображення історичного минулого. По-перше, автор поставив мету художньо осмислити історичні події, по-друге – вклав у роман певне ідейне значення: довести головуючу позицію, винятково позитивну роль городової козацької старшини і протиставити їй розбишацтво і руїнництво низів, запорожців.

Письменник з позицій реаліста аналізує причини занепаду, розкриває ті чинники, що роздирали Україну, принижували народ, перетворювали край у Велику Руїну. У романі розкриваються і внутрішні, і зовнішні винуватці руйнації України – російський царизм з їх колонізаторською політикою щодо України, шляхетська Польща. Саме розгул московського владарювання на Україні виявляється головною історичною причиною занепаду держави.

Основне завдання Пантелеймона Куліша – підвести своїх сучасників до висновків про необхідність національної злагоди українців, наштовхує на роздуми над питаннями про розумну організацію суспільного ладу, про оптимальну форму влади.

У романі автором засуджується зрадництво, продажність. У зв'язку з цим заслуговує на увагу думка О.Гончара [2, 11] про те, що проблемний роман "Чорна рада" сприяв зростанню національної самосвідомості українського читача, посиленню інтересу до багатої історії, до визначних діячів минулого. Твір примусив людину замислитися над причинами історичних негараздів нашого народу.

Отже, саме з "Чорної ради" починається історичний романний ряд в українському письменстві, вихід прози за межі селянської тематики, утвердження романтизму, зародження "аналітичного" реалізму в прозі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Повне зібр. тв.: У 50-ти т. – Т. 41: Літературно-критичні праці (1890 – 1910). – К.: Наукова думка, 1984. – С. 194 – 470.
2. Гончар О. Роман "Чорна рада" П.Куліша в школі // Слово і час. – 1992. - № 9. – С. 3-11.
3. Гуляк А.Б. Становлення українського історичного роману. – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1997. – 293 с.

4. Літературознавчий словник-довідник / Гром'як Р., Ковалів Ю., Терешко В. – К.: Академія, 1997. – 752 с.
5. Куліш П. Чорна рада. Хроніка 1663 року. Оповідання. – Харків: Основа, 1990. – 272 с.